

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/3.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **HET PUBLIEKE SCHRIJVERSCHAP VAN
GERARD REVE**

Bij het verschijnen van deze recensie is het ongeveer negen jaar geleden dat Gerard Reve overleed. Natuurlijk leeft zijn reputatie voort en die berust, zoals bij elke schrijver, op zijn literaire werk. Maar zeker in zijn geval is dit geenszins het enige wat men zich van hem herinnert. Daarvoor zorgde zijn optreden in het openbaar voor te veel rumoer.

Niet aan zijn romans, verhalen of poëzie, maar aan het schrijverschap van Reve, meer in het bijzonder de wijze waarop dit publiekelijk gestalte

kreeg, wijdde Edwin Praat een dissertatie waarop hij in 2011 cum laude promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam. Van dit proefschrift is recentelijk een handelseditie uitgekomen: *Verrek, het is geen kunstenaar. Gerard Reve en het schrijverschap*. Er kan getwist worden over de vraag of het werk van deze auteur niet interessanter is dan het onderwerp dat Praat koos, maar dit blijft een kwestie van voorkeur. En het resultaat van zijn inspanningen is een degelijk boek, dat respect afdwingt.

In de 'Proloog' wordt aan de hand van het werk van Nescio, door Reve zeer bewonderd, de dichotomie van burger en schrijver belicht. De personages van Nescio zijn jonge mannen met artistieke aspiraties die niet opgewassen zijn tegen de burgermaatschappij. Zij worden erdoor opgeslokt, vallen aan waanzin ten prooi of plegen zelfmoord. Het bijzondere van Reves schrijverschap is dat de auteur soms als oppassend burgerman naar buiten treedt, maar zich op ander momenten laat kennen als een onmaatschappelijke bohemien met een meer dan gemiddelde alcoholconsumptie. De tegenstelling wordt overbrugd in het epitheton "burger-schrijver" waarmee hij zich tooide.

De tweedeling van bourgeois en kunstenaar stamt volgens Praat uit Frankrijk en krijgt halverwege de negentiende eeuw haar beslag. Plaats en tijd laten discussie toe, zoals blijkt uit de onlangs verschenen studie *De esthetische revolutie* (Boom, 2015) van Arnold Heumakers. Hoe dan ook, Gustave Flaubert en Charles Baudelaire eisen een autonoom domein op voor de (literaire) kunstenaar.

Dit zogenaamde literaire veld, een onderdeel van het culturele veld, is bestudeerd door de Franse cultuursocioloog Pierre Bourdieu (1930-2000). Hij analyseerde de wijze waarop het geloof in kunst (literatuur) tot stand komt en functioneert, en welk gedrag wordt verwacht van hen die actief zijn in het literaire veld. In verband daarmee introduceerde hij een reeks sleutelbegrippen, zoals *illusio* (het fundamentele geloof in de waarde van het culturele spel en de inzetten die daarbij horen) en *charismatische ideologie* (het geloof dat kwaliteit een objectieve eigenschap is die verankerd ligt in het kunstwerk zelf en slechts onthuld kan worden door een groep uitverkorenen die van nature, en niet door opvoeding en opleiding, over de daarvoor vereiste smaak en kunstgevoeligheid beschikt).

Praat zet de opvattingen van Bourdieu in heldere bewoordingen uiteen en spaart hem zijn kritiek niet. Zo presenteert Bourdieu het culturele veld als een statisch fenomeen, terwijl zich daar ontegenzeggelijk ingrijpende veranderingen hebben voorgedaan (schaalvergroting, commercialisering, de toegenomen invloed van de media).

Verder neemt Bourdieu het standpunt in – en dit is uiterst relevant voor het onderzoek van Praat – dat een eventuele aantasting van het literaire veld slechts van buitenaf kan komen. Zijn cultuurtheorie voorziet niet in de mogelijkheid dat er een schrijver opstaat die willens en wetens de regels schendt die daar van kracht zijn. In deze blinde vlek van Bourdieus theorie zal Gerard Reve positie kiezen, bijvoorbeeld door herhaaldelijk de financiële inkomsten ter sprake te brengen die zijn literaire arbeid hem oplevert. Dit druist in tegen het gedrag dat binnen het literaire veld van de schrijver wordt verwacht.

Bourdieu schenkt weinig aandacht aan de rol van de kunstenaar. Nathalie Heinich, een leerling van hem, doet dit veel meer. Een artiest kan in haar optiek een geslaagde carrière nastreven door doelbewust een bepaald imago te construeren. Dit beeld, in dit geval van Gerard Reve, is het onderzoeksobject van Praat, die zijn doelstelling als volgt formuleert: "Ik ga zowel binnen als buiten het literaire oeuvre van Reve op zoek naar het beeld dat de auteur creëert van zijn kunstenaarschap en dat van zijn collega's, en naar de literatuuropvattingen die uit dat beeld spreken."

De uitvoering van dit programma begint bij een vroege tekst van Reve, 'De overschatting', in 1948 gepubliceerd in *De Groene Amsterdammer*, en geschreven naar aanleiding van de commotie die zijn romandebut *De avonden* (1947) veroorzaakte. De vierentwintigjarige auteur verzet zich ertegen dat hem op grond van zijn roman "een volkomen onredelijke hoeveelheid gezag" wordt toegekend. Met deze woorden ondergraaft hij de bevoorrechte positie die hem als schrijver krachtens de charismatische ideologie toekomt.

Ook in het tien jaar later geschreven 'Gesprek met van het Reve', een interview dat hij zichzelf onder het pseudoniem R.J. Gorré Mooses afnam, poseert hij als een niet-stereotiepe kunstenaar. Praat leest dit gesprek "zakelijk", dat wil zeggen: gericht op

de literatuuropvattingen van Reve, en “literair”, dat wil zeggen: rekening houdend met de mystificatie. Deze scheiding vind ik aanvechtbaar, omdat de bijzondere presentatie de analyse van de denkbeelden over literatuur beïnvloedt. Zo ontvangt de schrijver de journalist allerminst gastvrij; deze krijgt het consigne bijtijds weer op te krassen, er is geen suiker voor de koffie en de schrijver rookt op kosten van zijn gast: “Roken? Ah, u hebt merksigaretten bij u. Zeer goed.” Het hondse gedrag van de schrijver maakt duidelijk dat hij alleen belangstelling heeft voor zijn werk. De omgangsvormen komen op de tweede plaats.

Het is begrijpelijk dat Praat de in de vorige alinea’s vermelde teksten behandelt. Hier valt echter ook een lacune te signaleren. Wie op zoek gaat naar het beeld dat de literaire kunstenaar creëert, kan niet om diens werk heen. Maar *De avonden*, *Werther Nieland* (1949) en *The Acrobat and Other Stories* (1956), om slechts enkele titels te noemen, komen niet of nauwelijks aan bod. Toch dragen ook deze werken bij aan de beeldvorming van de auteur. Op grond van zijn werk maken de lezers zich een voorstelling van hem, hoe onvast de contouren daarvan ook mogen zijn.

In de jaren zestig begint Reve in boeken als *Op weg naar het einde* (1963) en *Nader tot U* (1966) zijn publieke persoonlijkheid zichtbaar te vermengen met zijn literaire gestalte. Daarbij doet hij zich enerzijds voor als een solide burger die zijn literaire waren aan de man (en de vrouw) probeert te brengen en anderzijds als een drankzuchtige bohemien, wiens strikt particuliere godsbeeld hem op een proces wegens godslastering komt te staan.

De verwarring groeit, als Reve eind jaren zestig een gefingeerde levensloop ontwerpt, die onder andere voorziet in een militaire rang die hij in werkelijkheid nooit bekleedde. Deze fictieve biografie dringt ook in zijn werk door, met als resultaat dat schijnbaar autobiografische teksten zich als fictief onthullen. Het verbaast niet dat bij de lezers de behoefte ontstaat aan duidelijkheid, maar de schrijver onthoudt hun een ijkpunt. Als in mei 1974 op de Nederlandse televisie de *Grote Gerard Reve Show* wordt uitgezonden, geregisseerd door Rob Touber, wordt daarin de onbetrouwbaarheid gethematiseerd. Overigens ontleende Praat de titel van zijn boek aan een tekst uit deze show.

Het schrijverschap van Reve hangt van de paradoxen en oxymorons aan elkaar. Virtuosoos speelt hij met de stilzwijgend geëerbiedigde conventies die gelden in het literaire veld. Het is een hels karwei Reves strategieën helder te beschrijven, maar Edwin Praat slaagt daar wonderwel in. Nu en dan irriteert een zekere wijdlopiegheid, die het onmiskenbare gevolg is van het koppige streven optimale duidelijkheid te betrachten. Ook heb ik niet begrepen waarom hij het woord “visitatie” gebruikt waar “visite” of “bezoek” wordt bedoeld.

Lof dus voor deze uitstekende studie, al blijft mijn voorkeur uitgaan naar een boek waarin de literatuur van Gerard Reve een prominente plaats krijgt.

G.F.H. RAAT

EDWIN PRAAT, *Verrek, het is geen kunstenaar. Gerard Reve en het schrijverschap*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2014, 480 p.